

Belső fórum

Szerző: ERDŐ Péter

Affiliáció: professor emeritus (PPKE KJPI); az MTA rendes tagja

Rovat: Egyházjog

Rovatszerkesztő: SZUROMI Szabolcs

Lezárás dátuma: 2020.04.15

Idézési javaslat: ERDŐ Péter: „Belső fórum” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Egyházjog rovat, rovatszerkesztő: SZUROMI Szabolcs) <http://ijoten.hu/szocikk/belso-forum> (2021). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A mai kánonjogban a fórum a kormányzati hatalom gyakorlási területét jelenti. Az Egyház társadalmi és kegyelmi valóságának megfelelően törekszik arra, hogy ezt a két síkot a saját életében minél inkább közelítse egymáshoz. Ennek az újkorban egyik jellemző eszköze a két fórum megkülönböztetése. A tisztán társadalmi szinten és a lelki valóságot jobban figyelembe vevő, de kevesebb külső bizonyosságra szoruló „belső” szinten egyaránt lehetségesek kormányzati intézkedések. A belső fórumon fennálló jogi helyzet sem azonos magával a kegyelmi valósággal.

Tartalomjegyzék

1. Elméleti alapok
2. A külső és belső fórum fogalma a kánonjogban
3. A két fórum megkülönböztetésének kritériumai
4. A közigazgatási intézkedések hatása a belső és a külső fórumon
5. Jogi természetű-e a belső fórum?
6. Szükséges-e teológiailag a két fórum megkülönböztetése?
7. JEGYZETEK

1. Elméleti alapok

[1] A kánonjog alapját képező ősi teológiai meggyőződés szerint az Egyház látható és ugyanakkor láthatatlan valóság. Ezért tanítja a II. Vatikáni Zsinat: „a látható gyülekezet és a lelki közösség [...] nem tekinthetők két külön valóságnak, hanem egyetlen összetett valóságot alkotnak, amely emberi és isteni elemből áll”.^[1] Mikor egyes jogintézményei a szentségi életre vonatkoznak, az Egyháznak mint földi és látható közösségnek is számolnia kell a kegyelem rendjében működő valóságok jelenlétével, amelyek rejtve maradnak az érzéki tapasztalás számára. Az Egyházban nagyon fontos közérdeknek számít, hogy minden hívő valódi állapotát közösségileg is elismerjék és aszerint kezeljék őket, hiszen az Egyház külső jele így felelhet meg legpontosabban a belső, kegyelmi valóságnak, és így lehet az

Egyház tanúsága és szentségi hatékonysága a legerőteljesebb a világ üdvössége érdekében. Ugyanakkor tökéletes és teljes egybeesést a társadalmi szinten megjelenő állapot és a belső, kegyelmi valóság között emberi eszközökkel nem lehet garantálni.

2. A külső és belső fórum fogalma a kánonjogban

[2] A fórum fogalma a kánonjogban igen régi kategória. Már a ->római jogban nyilvános helyet jelentett, ahol jogi ügyeket intéztek. Az Egyházban is jelenti a fórum a bíraskodás helyét. Az ókeresztény korban a bűnbánati fegyelem és az ->egyházi büntetőjog szervesen összefüggött.^[2] A skolasztikus teológia a lelkiismeret fórumáról és bűnbánati fórumról már külön is beszélt. Mivel a gyóntató pap szerepe egyben bírói szerep is – ahogy ókeresztény szóhasználatot^[3] követve fogalmaz a Trentói Zsinat^[4] –, logikusnak tűnt, hogy fórumról beszéljenek a bűnök megbocsátása tekintetében is.

[3] Az újkori kánonjogban igyekeztek megkülönböztetni a külső és a belső fórumot, melyet a lelkiismeret fórumával azonosítottak. Az 1917-es *Codex Iuris Canonici*ben szem előtt tartottak „egy külső fórumon működő hatalmat és egy másikat, mely belső fórumon, vagyis a lelkiismeret fórumán működik” (CIC [1917] 196. kán.). A CIC [1917] 202. kánonja szerint „a joghatósági hatalomnak a cselekménye akár rendes, akár delegált hatalomról van szó, ha külső fórumon végezték, érvényes a belső fórumon is, de nem fordítva” (1. §). Tehát a fórum szó jelölte és jelenti ma is a kánonjogban azt a helyet, ahol a joghatóságot gyakorolják, vagyis magát a bíróságot, ahogyan például a *De foro competentis* címben^[5] (CIC tac. 1404, tac. 1671; vö. pl. CIC 1407. k. 3. §: „*Actor sequitur forum partis conventae*” stb.), de jelenti – kiterjedtebb értelemben – a bírói hatalmat is.^[6] Sajátosabb értelemben a hatalom vagy az illetékesség területét jelöli (vö. CIC 1716. kán. 1. §: „*ut vim habeat in foro canonico*” stb.). Ebben az értelemben beszélnek *forum civiléről* is (CIC 1288. kán., 1675. kán. 1. §, 1692. kán. 2–3. §). Mindenekelőtt a bírói hatalom gyakorlásának síkját jelenti (vö. CIC 1288. kán., 1675. kán. 1. §),^[7] de utalhat a végrehajtói hatalom gyakorlási területére is (vö. CIC 37. kán.: „*Actus administrativus, qui forum externum respicit*”; vö. CIC 74. kán., 130. kán., 1081. kán. stb.^[8]).

[3] E terminológia alapján a hagyományos kánonjogtudomány a belső fórum cselekményeit gyakran úgy tekintette, mint amelyeknek fő célja a lelki hasznosság, mégpedig a hívők személyes haszna, és „ezért Istennel való kapcsolataikat szabályozná, nem pedig a közösséghez fűződő kapcsolataikat [...], erkölcsi jellegűek lennének, nem jogi jellegűek”.^[9] E felfogás szerint a külső, sőt nyilvános cselekmények „a köz hasznára vonatkoznának és a közösségnek mint olyannak a javára [...], olyan cselekmények lennének, amelyek a joghatósági hatalomból fakadnak, vagyis igazi jogcselekmények (sőt intézkedések), melyek a külső fórumra tartoznak”.^[10]

[4] A két fórum közötti lehetséges feszültség miatt szükségesnek látszott a két terület közelítése, hogy a jog és a lelkiismeret – legalábbis a jól informált lelkiismeret – ne legyenek ellentétben egymással az Egyházon belül. Ez az erőfeszítés összekapcsolódott a kánonjog világosabb teológiai megalapozásának igyekezetével. Ez a célkitűzés elvként jelenik meg a kánonjogi *Codex* átdolgozásának irányelvei között is. Az 1967-es Püspöki Szinóduson jóváhagyott elvek közül a második így hangzik: „A *Codex Iuris Canonici*ben kiválóan össze kell hangolni a külső és a belső fórumot, hogy a kettő között minden konfliktus megszűnjön, vagy legalább a minimálisra csökkenjen. Erről a ->szentségi jogban és a büntetőjogban különösen is gondoskodni kell”.^[11]

3. A két fórum megkülönböztetésének kritériumai

[5] A kánonjogban a belső és a külső fórum mindenekelőtt ugyanazon kormányzati hatalom két működési területet jelenti (CIC 130. kán., 144. kán. 1. §). A különbség tehát nem annak a hatalomnak a természetében van, amelyet az egyik vagy a másik fórumon gyakorolnak, hanem csakis abban a módban, ahogyan ugyanazzal a hatalommal élnek. Az 1983-as Egyházi Törvénykönyv nem beszél már „lelkiismereti fórumról”, csak belső fórumról. A Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve (1990) ugyanezt a terminológiát alkalmazza, és nem szól már a lelkiismereti fórumról.^[12] Tehát nem létezik

kétféle kormányzati hatalom a két fórum számára, hanem ugyanazt a hatalmat lehet gyakorolni akár külső, akár belső fórumon. A Katolikus Egyház hatályos törvénykönyveiben nem találunk semmilyen utalást a két fórum megkülönböztetésére aszerint, hogy közhasznú vagy magánérdeket szolgáló területek lennének. Az Egyházban ugyanis a legnagyobb közérdek a lelkek üdvössége, amely azonban nem csupán az egyéni lelkiállapotra vonatkozik, hanem az Egyház szakramentális jelének hitelességére és hatékonyságára is, hiszen az Egyház látható társaság és az üdvösség jele a világ számára.^[13] A két fórum csak a hatalom gyakorlásának módjában különbözik egymástól.

[6] Az 1917-es *Codex*ben két különböző kritériumot alkalmaztak a nyilvános és a nem nyilvános, rejtett cselekmények megkülönböztetésére. Az egyik a külső fórum előtti bizonyítás lehetőségét tartotta szem előtt (vö. CIC[1917] 1037. kán.), a másik viszont csakis a közismertség vagy a közismertté válás veszélyének tényét vette figyelembe (vö. CIC[1917] 2197. kán.). Egyes kánonok megelégedtek ennek a második feltételnek a hiányával ahhoz, hogy rejtett esetről beszélhessenek (vö. CIC[1917] 1045. kán., 1046. kán.), amely azután – legalábbis bizonyos jogi hatások tekintetében – a belső fórumra tartozott.^[14]

[7] A hatályos kánonjogban alapvető különbség lehet az, hogy azok az intézkedések vagy ->[jogcselekmények](#), amelyek a külső fórumra vonatkoznak, nyilvánosak, vagyis nyilvánosan és olyan módon végzik őket, hogy legyenek róluk megismerhető bizonyítékok a közösség számára (vö. CIC 37. kán., 1074. kán., 1081. kán., 1082. kán., 1123. kán., 1126. kán., 1145. kán. 3. §, 1319. kán. 1. §, 1340. kán. 1. §, 1361. kán. 2. §, 1732. kán.). A belső fórumon viszont a cselekmények és a hatalom gyakorlása nem nyilvános. Ez a nem nyilvános jelleg azt jelenti, hogy a hatalmat úgy gyakorolják, vagy a cselekményt úgy végzik, „hogy nincsenek róla a közösség számára hozzáférhető törvényes bizonyítékok, amelyek a kiváltott hatásokat tanúsítják; így ezek hatások rejtve maradnak, nem ellenőrizhetők és nem ismerhetők meg a közösségben” (vö. például CIC 1082. kán.).^[15] Egy olyan tény, amelyről mindenki azt hiszi, hogy nem bizonyítható, alapjául szolgálhat egy közigazgatási intézkedésnek a belső fórumon (például egy felmentésnek a rejtett házassági akadály [->[házassági akadályok](#)] alól). Ha ez a tény később nyilvánossá válik, mert bizonyítékok merülnek fel a létezéséről, akkor a belső fórumon megadott felmentés a külső fórum számára is kifejti hatásait.

[8] A CIC 130. kánonja alapján úgy tűnik, hogy a kormányzati hatalmat (->[egyházkormányzati hatalom](#)) jellegénél fogva külső fórumon gyakorolják. Mindenesetre azok, akiknek kormányzati hatalmuk van a külső fórumon, ezzel a hatalommal rendelkeznek a belső fórumon is, és gyakorolhatják azt csak belső fórumra nézve is (vö. CIC 1079. kán. 1–2. §, 1081. kán., 566. kán. 2. §, 596. kán. 2. §). Ugyanez a 130. kánon megjegyzi azonban, hogy léteznek esetek, amikor ugyanazt a hatalmat csak a belső fórumra nézve gyakorolják. Ebből fakad az a lehetőség, hogy különbség vagy ellentét merüljön fel a két fórum között. Ezért előfordulhatnak vélelmek egy tény vagy egy jogi helyzet mellett, amely a valóságban nem létezik, de ennek okait külsőleg nem lehet bizonyítani. A különbségnek ezt a lehetőségét általános formában elismeri a CIC 124. kánonjának 2. §-a: „a külső elemei tekintetében megfelelően végzett jogcselekményről az a vélelem, hogy érvényes”. Ez más jogrendekben is felmerülhet, viszont a kánonjogban a kegyelmi, lelki valóságtól nem lehet eltekinteni.

4. A közigazgatási intézkedések hatása a belső és a külső fórumon

[9] Nem csupán az isteni törvény, hanem az egyházi, emberi törvény is – amelyet az illetékes egyházi hatóság kellően kihirdetett – kötelez mind a külső, mind pedig a belső fórumon. Sőt, az Egyházban a törvényekből fakadó kötelezettség egyúttal morális jellegű kötelezettség is.^[16] A végrehajtó hatalom gyakorlása általában külső fórumon történik, de hatása belső fórumon is érvényesül (CIC 130. kán.). Vannak azonban olyan esetek, amikor ezt a hatalmat sajátosan csupán belső fórumon alkalmazzák. Amikor a hatóság a végrehajtó hatalom gyakorlása során egy olyan cselekményt végez, amelynek külső fórumon is hatásai kell, hogy legyenek, írásban kell ezt tennie, hogy így bizonyítható legyen (CIC 37. kán.). Ha egy kegyet egy személynek belső fórumon szóban adtak meg és nem írásban, előfordulhat, hogy az azzal való élés megütközést kelt a hívek körében. Ilyenkor az illetékes eljáró

vagy más erre felhatalmazott személyek kérhetik a kegy elnyerésének bizonyítását a külső fórum számára. Ebben az esetben az, aki a kegyet megkapta, köteles a bizonyítékokat előtárni (CIC 74. kán.). Ebben a sajátos helyzetben úgy tűnik, hogy lehetséges a tanúbizonyítás is, és nem nélkülözhetetlen, hogy írásbeli dokumentummal történjék a bizonyítás. Itt tehát különböző kritériumokat találunk a kegy hatékonysága számára a két fórumon, de még a külső fórumon belül is megkülönböztethetünk két módot, ahogyan egy közigazgatási intézkedés hatásokat érhet el.^[17] Az intézkedést adhatják közvetlenül a külső fórumra, ilyenkor szükséges, hogy az írott formában történjen.^[18] De adhatják a belső fórumra élőlőszóval is; ilyenkor elegendő, hogy a cselekményt valamilyen módon bizonyítsák, hogy az hatásokat válthasson ki a külső fórumon is. A végrehajtó hatalom gyakorlásának csupán szentségi belső fórumon jelentkező hatásai – például egy önmagától beállt cenzúra, mondjuk kiközösítés vagy egyházi tilalom – elengedése – azonban nincsenek elismerve a külső fórumon. A külső fórumon való hatékonysághoz egy másik cselekményre van szükség az illetékes hatóság részéről (például a büntetés [->egyházi büntetések] újabb elengedésére a külső fórum számára^[19] – vö. CIC 1357. kán. 2. §).

[10] A CIC 1079. kánonjának 3. §-a szerint halálveszélyben „a gyóntatónak felhatalmazása van felmentést adni a rejtett házassági akadályok alól belső fórumon, akár szentségi gyónásban, akár azon kívül”. Még ha az ilyen felmentés a személy objektív helyzetét rendezi is, és így megvan a valódi jogi és ontológiai hatása, hatásait külső fórumra nem ismerik el automatikusan.^[20] Más esetekben – ha az Apostoli Penitenciária leirata másként nem rendelkezik –, amikor egy rejtett házassági akadály alól felmentést engednek belső nem szentségi fórumra, ezt be kell írni egy könyvbe, melyet az egyházmegyei hivatal titkos levéltárában kell őrizni, és nem szükséges más felmentés külső fórumra, ha a rejtett akadály később nyilvánossá válik (CIC 1082. kán.).

[11] Az Apostoli Penitenciária ugyanis kegyosztó szék belső fórum számára. Más funkciói között (például a búcsúk terén) a Penitenciária ad meg „belső, szentségi vagy nem szentségi fórumon bizonyos feloldozásokat, átváltoztatásokat, orvoslásokat, büntetések elengedését és más kegyeket”.^[21] Házassági kérdésekben (->egyházi házasságjog) a Penitenciária szerepkörei között kiemelkedik azoknak a házasságoknak az orvoslása, amelyek kánoni forma hiánya vagy esetleg valamilyen akadály miatt érvénytelenek.^[22] Ilyen esetekben az érvénytelenség oka lehet rejtett akadály, amelyet nem lehetett bizonyítani külső fórumon, azonban létezett és semmissé tette a házasságot ontológiai és kánonjogi szempontból egyaránt. Egyes esetekben a semmisség ténye rejtett volt (a rejtett akadály miatt), de a törvényes formában végzett házasságkötés megalapozta külső fórumon az érvényesség vélelmét. Ezekben az esetekben az orvoslás, mely a tisztán egyházi jogi akadály alól való felmentést is magában foglalja, feloldja a feszültséget az ontológiai valóság és a külső fórumon meglévő vélelem között, és így valóban érvényessé teszi azt a házasságot, amelynek érvényességét külső fórumon azelőtt is vélelmezték. Hasonló az orvoslás hatása akkor is, amikor a házasság fennállását vélelmezték, de a forma nem volt érvényes egy rejtett (vagy legalább nyilvánosan ismeretlen) tény miatt. Ilyenek lehettek azok az esetek, amikor egy szélhámos papként mutatkozott be és megtévesztette egy egész falu népét, s így esketett meg párokat anélkül, hogy felszentelt személy lett volna és a szükséges felhatalmazással rendelkezett volna. Az orvoslás ebben az esetben tartalmazta a kánoni forma alóli felmentést, és valóban érvényessé tette azokat a házasságokat, melyeket nyilvánosan érvényesnek tartottak korábban is.

[12] Ami a szükséges beleegyezés hiánya miatt érvénytelen házasságokat illeti, a jog elismeri azt a lehetőséget, hogy egy házasságot érvényesnek tartsanak külső fórumon, de érvénytelen legyen a beleegyezés hiánya miatt. Ebben az esetben nincs ellentét külső és belső fórum között a hatalom gyakorlásának értelmében, hanem különbség van az egyházi társadalom szintjén elfogadott jogvélelem és az ontológiai valóság között. Amikor a beleegyezés hiányát külső fórumon nem lehet bizonyítani, a házasságot érvényesíteni lehet, ha az a fél, amelyik nem adta meg a beleegyezését, most magánúton és titokban megadja azt (CIC 1159. kán. 2. §). Így rejtett volt a beleegyezés hiánya, rejtett volt a házasság semmissége és rejtett volt az utólagos érvényesítés is. De ennek az utolsó cselekménynek a hatásaként a házasság érvényessé vált, és az ontológiai helyzet fedésbe került a

felek külső fórumon elismert jogi helyzetével. Ha viszont a beleegyezés hiányát bizonyítani lehet, akkor szükséges, hogy a beleegyezést a kánoni forma szerint adják meg (CIC 1159. kán. 3. §). Ha a csak az egyik fél beleegyezésének hiánya miatt érvénytelen házasságot ugyanezen fél titkos beleegyezésével érvényesítenek abban a hiszemben, hogy nincsenek bizonyítékok arra, hogy korábban a beleegyezés hiányzott, később azonban felmerül egy bizonyíték a házasság érvénytelensége mellett (például egy levél, melyből kitűnik, hogy a házasság valamelyik lényegi tulajdonságát kizárták), akkor az első, titokban végzett érvényesítés érvénytelennek bizonyul, mert később a titkosnak vélt tényről kiderült, hogy bizonyítható. Tehát még a belső fórumon végzett jogcselekmények sem befolyásolják mindig a dolgok ontológiai valóságát. Így új fényben jelenik meg a belső fórum természete is. Ez a fórum is az egyházi hatalom gyakorlásának területe, amelynek társadalmi dimenziója van még a titkos viszonylatokban is.^[23]

5. Jogi természetű-e a belső fórum?

[13] Az Egyházban a belső fórumnak is jogi jellege van, mivel olyan szituációkat kell szem előtt tartania, amelyek kánonjogi normákból fakadnak, egyházi hatósági intézkedésekből származnak (például a felmentések és más kegyek) vagy más jogcselekményekből következnek. A belső fórum is fórum a szó legáltalánosabb és legrégebb értelmében. Nem mindig abszolút módon szükséges, hogy a belső fórumon hatással rendelkező tények oly mértékben rejtettek legyenek, hogy ne is legyen lehetséges semmilyen törvényes bizonyíték létüket illetően. Esetenként elegendő – még egyes csak belső fórumra érvényes intézkedések működéséhez is – hogy ezek a tények csupán ne legyenek nyilvánosan ismertek vagy könnyen megismerhetők a társadalom számára. Így egy bűncselekmény, amely esetleg bizonyítható is, főként belső fórumon járhat következményekkel, amikor az önmagától beálló (*latae sententiae*) cenzúra bekövetkezik. A büntetés nyilvánosan akkor fog teljesen működni, mikor ezt a cenzúrát ki is nyilvánítják. Így lesz meg minden hatása a külső fórumon is. A belső fórum valóban jogi,^[24] főként azért, mert az Egyház eredendő strukturáltsága, mely alapítása óta fennáll, és a tételes jogi normák együttese, mely az eredendő szervezetre épül, a kánonjog kettős valóságát alkotja, ahogyan ezt a *Sacrae Disciplinae Leges* kezdetű apostoli rendelkezésben II. János Pál pápa is kimondta.^[25] Az Egyház sajátos jellege, hogy tudniillik szentségi, kegyelmi valóság és ugyanakkor emberi közösség, magyarázatot ad arra, hogy ez a kettősség az egyházi jogot is jellemzi. Az Egyházban sajátosan nagy súllyal jelentkező igény, hogy a jog állandóan összhangban legyen a morális renddel, valamint az Egyházban intézményesítő erejű kegyelmi valóságok működése különösen fontossá teszi azt a követelményt, hogy a társadalmi-jogi szint és az emberi érzékelést meghaladó ontológiai valóságok szintje közelítsen egymáshoz, és lehetőség szerint egybeessenek. E két szint között a közvetítés egyik intézményes eszköze a belső fórum jogi alakzata.^[26]

6. Szükséges-e teológiailag a két fórum megkülönböztetése?

[14] Az Egyház bipolaritása elméletileg szükségszerű, hiszen a látható és láthatatlan Egyház egyetlen valóságot alkot. De a két fórum közötti különbségtétel, melyet ebben a formában a Trentói Zsinat óta alkalmaznak, csupán kánonjogilag intézményesített eszköz arra, hogy hatékonyabbá tegyék ennek a teológiai (vagyis isteni jogi) valóságnak a szakramentális működését. Tehát szükséges, hogy valamilyen intézményes formában közelítsük a tények, különösen a kegyelem rendjében fennálló tények ontológiai valóságát és a társadalmi-jogi szintet. A belső és külső fórum konkrét formája sajátos, mással, alkalmasabbal nehezen helyettesíthető eszköz a kánonjog számára éppen ennek a célnak az elérése érdekében.

[15] Egyes esetekben azonban az a feszültség, amely látszólag a külső és belső fórum különbségéből adódik, nem annak a közvetlen folyománya, hogy az Egyház sajátos jellegű társadalmi és kegyelmi valóság, hanem annak a hatása, hogy az emberi megismerőképesség korlátozott. Ebben az értelemben hasonló feszültség létezik a világi jogrendekben is, ahol pedig a külső és belső fórumot nem különböztetik meg.

7. JEGYZETEK

- [1] A II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházzól 8a. Vö. XII. Pius, Enc. *Mystici Corporis*, 29-06-1943: AAS 35 (1943) 221 kk; XII. Pius, Enc. *Humani generis*, 12-08-1950: AAS 42 (1950) 571.
- [2] Vö. pl. Philippe ROUILLARD: *Histoire de la pénitence des origines à nos jours*, Paris, Cerf, 1996, 37–38; Rob MEENS: *Penance in Medieval Europe, 600-1200*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 12–100.
- [3] Vö. pl. *Didascalia II*, 42, 1–4; *II*, 48, 1–3.
- [4] *Concilium Tridentinum*, Sess. XIV, De poenit. cap. 2. 5, can. 9: DS 1671, 1679, 1609; vö. *Communicationes* 10 (1978) 50.
- [5] A cím már IX. Gergely dekretális gyűjteményében is szerepelt 1234-ben (X 2.2).
- [6] Vö. Raoul NAZ: „For” in *Dictionnaire de Droit Canonique V*, Paris, Letouzey, 1953, 871–873.
- [7] Vö. Georg MAY: „Forum” in Stephan HAERING – Heribert SCHMITZ (szerk.): *Lexikon des Kirchenrechts* (Lexikon für Theologie und Kirche kompakt), Freiburg im Breisgau, Herder, 2004, 302.
- [8] A külső fórumot gyakran említik ebben az értelemben – vö. Xaverius OCHOA: *Index verborum ac locutionum Codicis Iuris Canonici*, Roma, Commentarium pro Religiosis, 1983, 183.
- [9] Francisco J. URRUTIA: „Foro jurídico (Forum iuridicum)” in Carlos CORRAL SALVADOR – Velasio DE PAOLIS – Gianfranco GHIRLANDA (szerk.): *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, Cinisello Balsamo, San Paolo, 1993, 536.
- [10] URRUTIA (9. j.) 536.
- [11] *Communicationes* 2 (1969) 79.
- [12] Ivan ŽUŽEK: *Index analyticus Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium* (Canonica 2), Roma, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1992, 65, 138–139.
- [13] Péter ERDŐ: „Salus Animarum: Suprema Lex. La funzione dei riferimenti alla salvezza delle anime nei due Codici della Chiesa cattolica” in *Ius Ecclesiarum vehiculum caritatis. Atti del simposio internazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Città del Vaticano, 19-23 novembre 2001, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2004, 573–585.*
- [14] Urbano NAVARRETE: „*Conflictus inter forum internum et externum in matrimonio*” in Urbano NAVARRETE: *Investigationes theologico-canonicae*, Roma, PUG, 1978, 335–336; szintén megjelent: Urbano NAVARRETE: *Quaedam problemata actualia de matrimonio*, PUG, Romae, ³1980, 481.
- [15] URRUTIA (9. j.) 537.
- [16] Vö. pl. Daniel CENALMOR: „Commentary can. 212” in Ángel MARZOA – Jorge MIRAS – Rafael RODRÍGUEZ-OCAÑA (szerk.): *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law II/1*, Montreal–Chicago, Wilson & Lafleur, 2004, 66; Helmuth PREE: „Die Ausübung der Leitungsvollmacht” in Joseph LISTL –

- Heribert SCHMITZ (szerk.): *Handbuch des Katholischen Kirchenrechts*, Regensburg, Pustet, ²1999, 157.
- [17] Vö. Pl. Jorge CANOSA: „Commentary can. 74” in MARZOA–MIRAS–RODRÍGUEZ–OCAÑA (16. j.) I, 61.
- [18] Egyesek szerint az intézkedés írásbeli átadása csak a megengedettséghez, de nem az érvényességhez szükséges (vö. 10. kán.; 59. kán. 2. §; 1361. kán. 2. §).
- [19] URRUTIA (9. j.) 538.
- [20] Vö. MAY (7. j.) 303.
- [21] II. János Pál, Const. Ap. *Pastor Bonus*, 28-06-1988, Art. 118: AAS 80 (1988) 890. A Penitenciária kongresszusokat, képzéseket is szervez a belső fórumon való eljárásokról, vö. pl. *Penitenzieria Apostolica, XXX Corso sul Foro interno, 25-29 marzo 2019, Roma – Palazzo della Cancelleria*.
- [22] Vö. Gianfranco GIROTTI: „Commento al Pstor Bonus” in Pio Vito PINTO (szerk.): *Commento alla Pastor Bonus e alle norme sussidiarie della Curia Romana* (Studium Romanae Rotae, Corpus Iuris Canonici III), Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2003, 170–171.
- [23] Szerepéhez az egyházi közigazgatás és a büntetőjog területén lásd pl. ERDŐ Péter: „Belső fórum és külső fórum a kánonjogban” in ERDŐ Péter: *Az élő Egyház joga. Tanulmányok a hatályos kánonjog köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 469–486.
- [24] Jogi jellegéhez vö. Klaus MÖRSDORF: „Der Rechtscharakter der iurisdictio fori interni” *Münchener theologische Zeitschrift* 1957/3, 161–173.
- [25] Const. Ap. *Sacrae Disciplinae Leges*, 25-01-1983: AAS 75 (1983) Pars II, XI. Vö. II. János Pál, Alloc., 3-02-1983., nr. 8: AAS 75, (1983) Pars I, 461.
- [26] Vö. pl. Péter ERDŐ: *Teologia del diritto canonico. Un approccio storico-istituzionale* (Collana di Studi di diritto canonico ed ecclesiastico 17 – sezione canonistica), Torino, Giappichelli, 1996, 154–155.